

**Tomasz Kowalski, Jacek M.
Ruszkowski**

**Miejsce kultu religijnego jako
czynnik atrakcyjności turystycznej
regionu na przykładzie Sanktuarium
w Piekarach Śląskich**

Ekonomiczne Problemy Usług nr 65, 71-83

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

TOMASZ KOWALSKI

JACEK M. RUSZKOWSKI

Wyższa Szkoła Zarządzania Marketingowego i Języków Obcych w Katowicach

**MIEJSCE KULTU RELIGIJNEGO
JAKO CZYNNIK ATRAKCYJNOŚCI TURYSTYCZNEJ REGIONU
NA PRZYKŁADZIE SANKTUARIUM W PIEKARACH ŚLĄSKICH**

*„Piekaryś sobie obrata Panno Marya
Jest ozdobą Twoją ta Kalwarya,
Góra święta odstrojona
Męka Pańska przedstawiona
dla grzeszników”*

Autor nieznanym, Piekary 1903 r.

Wstęp

Różnorodność religii rozrzuconych po całym świecie i świadectwa ich bogatej historii zawartej w niejednokrotnie monumentalnych budowlach sakralnych (kościółach, bazylikach klasztorach, kaplicach) spotykane są we wszystkich zakątkach globu ziemskiego. To właśnie one – dziś na nowo odkryte – stanowią wielką wartość dziedzictwa kulturowego i przyczyniają się do dynamicznego rozwoju turystyki pielgrzymkowej oraz religijnej, które na przełomie XX i XXI wieku stały się swoistym fenomenem. Kult religijny jako całokształt obserwowanych zachowań będących zewnętrznym przejawem religijności osób i grup wierzących, wewnętrznych treści religii stanowiących ekspresję wszelkich przeżyć i stanów duchowych, może mieć wyraz materialny symboliczny. Kult religijny zaspokaja różnorodne potrzeby duchowe i estetyczne – jest on bowiem istotną częścią kultury. Obiekty

sakralne są symbolem materialnym kultu religijnego i celem pielgrzymek, a w praktyce świeckiej stanowią czynnik destynacji turystycznej¹.

Miejsca kultu religijnego na świecie mają jedną cechę wspólną: budzą w odwiedzających je ludziach swoistą fascynację. Już od najdawniejszych czasów religia była inspiracją dla wielu twórców dzieł sztuki i architektury, jednakże pielgrzymowanie do niezwykłych miejsc to znacznie więcej aniżeli zwiedzanie i poznawanie interesujących zabytków. Nadrzędnym bowiem celem pielgrzymek jest ożywienie wiary i pogłębienie religijności. Można powiedzieć, że to najdoskonalsza forma czci oddawanej Bogu, oznaczająca nie tylko fizyczne przemieszczanie się i pokonywanie przestrzeni, ale także fascynująca wyprawa do bogatego świata wartości angażująca ludzki umysł i serce. Celem tego opracowania jest potwierdzenie tezy, że miejsce kultu religijnego może być wiodącym motywem atrakcyjności turystycznej regionu. Badania na potwierdzenie tej tezy przeprowadzono na przykładzie Sanktuarium Matki Boskiej w Piekarach Śląskich.

1. Turystyka religijna

Turystyka pielgrzymkowa jest najstarszą formą wędrówek podejmowanych w celach pozaekonomicznych. Obecne we wszystkich religiach świata wędrówki do uświęconych miejsc odbywały się niemal od początków historii człowieka. Prawozorem mogą być w tym względzie pielgrzymki Żydów, chrześcijan i muzułmanów do Ziemi Świętej, chrześcijan do Rzymu, muzułmanów do Mekki, wyznawców hinduizmu do Benares, a Buddystów do Kandy². Można zatem uznać, że turystyka pielgrzymkowa była pierwowzorem dzisiejszej turystyki religijnej.

Należy w tym miejscu zwrócić uwagę na elementy, które odróżniają pojęcia pielgrzymki i turystyki pielgrzymkowej. Najogólniej rzecz biorąc, za pielgrzymkę uważa się podjętą z motywów religijnych podróż do miejsca uważanego za święte ze względu na szczególne działanie w nim Boga lub bóstwa, aby tam spełniać określone akty religijne, pobożności oraz pokuty³. Czas pielgrzymki wypełniają modlitwy, medytacje, a także zwiedzanie obiektów sakralnych. Natomiast w przypadku turystyki pielgrzymkowej obok motywu religijnego, który odgrywa pierwszoplanową rolę, musi znaleźć się także miejsce dla elementów świeckich. Współczesny pielgrzym oprócz podstawowego, religijnego celu wizyty w ośrodku kultu religijnego osiąga również cele nie związane bezpośrednio z religią, a które przy podejmowaniu decyzji o podróży stanowią istotny motyw ruchu pielgrzymkowego⁴.

¹ <http://zbadane.pl/tag=pojecie-religii> (12.12.2010).

² *Encyklopedia Chrześcijaństwa. Historia i współczesność 2000 lat nadziei*, Wyd. Jedność, Kielce 2000, s. 556.

³ A. Jackowski, *Pielgrzymowanie*, Wyd. Dolnośląskie, Wrocław 1998, s. 6–7.

⁴ W.W. Gaworecki, *Turystyka*, PWE, Warszawa 2003, s. 77.

Oznacza to, że uczestnicy nie ograniczają się wyłącznie do sacrum, ale skupiają również uwagę na pozareligijnych, historycznych i kulturowych elementach odwiedzanych miejsc. Pozwala to zatem na stwierdzenie, że turystyka pielgrzymkowa jest czynnikiem edukacji kulturowej. Promując liczne wartości religijne i świeckie, wzbogaca uczestnictwo w tradycji kulturalnej zarówno kraju, jak i świata, niosąc przy tym wiele wartości moralnych i społecznych.

Należy zauważyć, że główny motyw religijny, jaki przyświeca turystyce pielgrzymkowej, nie wyklucza możliwości wskazania wspólnych cech, charakterystycznych zarówno dla migracji pielgrzymkowych, jak i czysto turystycznych⁵. Obok turystyki pielgrzymkowej można spotkać się również z pojęciem turystyki religijnej. Pojęcia te bywają często utożsamiane ze sobą, lecz w gruncie rzeczy wyraźnie różnią się od siebie.

Głównym motywem turystyki religijnej jest przede wszystkim aspekt religijno-poznawczy bądź tylko poznawczy. W turystyce religijnej święte miejsce nie stanowi na ogół celu pobytu lub podróży turystycznej, lecz znajduje się ono na trasie lub w punkcie docelowym podróży odbywanej w celach innych niż religijne. Uczestnictwo turystów w obrzędach religijnych i odwiedzanie sanktuariów nie podważa głównego celu podróży, który może mieć, i najczęściej ma, wyłącznie poznawczy charakter⁶. W turystyce pielgrzymkowej głównym motywem, jaki przyświeca podróży jest cel religijny, natomiast elementy świeckie schodzą na dalszy plan, odgrywając drugorzędną rolę.

Należy jednak odróżnić turystykę religijną od pielgrzymkowej. Przez turystykę religijną można rozumieć wyjazdy o charakterze religijno-poznawczym. Pielgrzymi podróżując do miejsc świętych, oprócz spędzania czasu na modlitwie chcą poznać architekturę sakralną oraz historię kultury religijnej. Jeśli taki motyw wysuwa się na pierwszy plan, to należy wówczas mówić o turystyce krajoznawczej a nie religijnej. Turystyką pielgrzymkową jest podróż, w której najważniejszym celem jest doświadczenie sfery *sacrum*, spotkanie z Bogiem, modlitwa, kontemplacja, osobiste przemyślenia, uczestnictwo w uroczystościach religijnych. W języku potocznym turystyka pielgrzymkowa jest nazywana turystyką pątniczą. Mimo pewnych różnic organizacyjnych cel podróży jest dla obu peregrynacji wspólny i zaakcentowany przez wskazanie miejsc, obiektów i wydarzeń, na które ukierunkowane są programy zarówno podróży pielgrzymkowej, jak i religijnej.

⁵ Ibidem, s. 75.

⁶ Ibidem.

2. Pielgrzymowanie cechą narodową Polaków

Na świecie Polacy postrzegani są dość często jako naród pielgrzymów – także Ojciec Święty Jan Paweł II nazywany był pielgrzymem. Dumą napawać może bazylika Miłosierdzia Bożego poświęcona przez Jana Pawła II w 2002 roku; to polskie sanktuarium jest znane na świecie bardziej niż Lourdes czy Fatima. Bazylikę odwiedzają mieszkańcy ponad 85 krajów świata o łącznej liczbie blisko 2 mln rocznie.

Co roku średnio 7 mln Polaków (15% ludności) wybiera się z pielgrzymką do miejsc kultu religijnego w kraju i poza jego granicami. Polscy pielgrzymi stanowią od 3 do 5% wszystkich chrześcijan pielgrzymujących na świecie i 20% pielgrzymujących w Europie. W Polsce znajduje się ponad 500 sanktuariów, a do największych, takich jak Łagiewniki, Licheń czy Kalwaria Zebrzydowska, od kilku lat coraz liczniej przychodzą pątnicy (łącznie w skali kraju około 500 tys. osób). Około 60% polskich pielgrzymów stanowią pątnicy udający się na Jasną Górę. Mają oni do wyboru 50 tras. Tradycja pieszego wędrowania do Częstochowy sięga XV wieku. Pieszono do sanktuarium zmierza rocznie ok. 200 tys. osób.

Historia pielgrzymowania na ziemiach polskich ma ponad tysiąc lat. Zanim przyjęto chrześcijaństwo, pielgrzymowano do góry Ślęży czy Góry Chełmskiej koło Koszalina. Pierwsze chrześcijańskie pielgrzymki piesze na ziemiach polskich odbywały się ponad tysiąc lat temu – odkąd do grobu św. Wojciecha udał się m.in. cesarz Otto III. Wówczas Gniezno stało się miejscem pielgrzymowania o zasięgu europejskim. Żaden inny polski święty nie uzyskał takiej międzynarodowej rangi jak św. Wojciech, aż do czasu kanonizacji Faustyny Kowalskiej.

Rozwijający się w Polsce kult maryjny zapoczątkował ruch pielgrzymkowy, który przerodził się w trwającą wieki tradycję ludową. Swojego rodzaju przełomem stały się w połowie XVII wieku śluby lwowskie złożone w 1656 roku przez króla Jana Kazimierza. Odtąd kult maryjny stał się kultem państwowym i narodowym. W wyższych sferach społecznych pielgrzymowanie na Jasną Górę było niemal obowiązkiem. Według prof. A. Jackowskiego, na przełomie XVII i XVIII wieku ktoś, kto nigdy nie poszedł w pielgrzymce uważany był za dziwaka.

3. Sanktuarium Matki Sprawiedliwości i Miłości Społecznej w Piekarach Śląskich miejscem kultu i celem pielgrzymek ludności Górnego Śląska

Znana z XII-wiecznych dokumentów historycznych osada Piekary od 1303 roku posiadała niewielki drewniany kościółek pod wezwaniem św. Bartłomieja Apostoła, zbudowany w stylu romańskim. W bocznym ołtarzu mieścił się wizerunek Maryi Panny (w typie Hodegetrii-Przewodniczki) nieznanego autora i fundatora. Geneza cudowności wzięła początek w XVII wieku. Lud coraz częściej sponta-

nicznie gromadził się przed obrazem, by oddawać cześć Matce Bożej. Według ks. proboszcza Jakuba Roczkowskiego, wkrótce po przeniesieniu obrazu z bocznego ołtarza do głównego (1659 r.) nastąpiły liczne przypadki cudownych uzdrowień – wielu niewidomych odzyskało wzrok, a głuchych słuch. Ludzie niemogący poruszać się o własnych siłach nagle odzyskiwali władzę w nogach, innym zniknęły wrzody, zrastały się kości, wracała pamięć. Głośno było o tym w okolicy i kiedy w 1676 roku w Tarnowskich Górach wybuchła zaraza, jezuita nawoływali, aby udać się z pielgrzymką i modlitwą przed obraz Matki Boskiej w Piekarach. Tak też się stało i po odbytych pielgrzymkach zaraza zaczęła ustępować, chorzy zdrowieli. Ważnym dla dalszych losów obrazu stał się rok 1860, kiedy wybuchła epidemia (zaraza) w Pradze. Wieści o cudownym obrazie dotarły i tam, a cesarz austriacki Leopold I zwrócił się z prośbą o przywiezienie obrazu. W dniu 15 marca 1680 roku w uroczystej procesji przeniesiono obraz ulicami Pragi. Zaraza ustąpiła, a arcybiskup praski Wellstein uznał i potwierdził urzędowo cudowność obrazu Matki Bożej. W drodze powrotnej przewożący obraz o. Schwertfer zatrzymał się w miejscowości Hradec Kralowe, gdzie ludzie również bardzo cierpieli na skutek zarazy. W dowód wdzięczności rady miasta ofiarowali Piekarom obraz wotywny opatrzony napisami: „Hradec Kralowe Królowej Niebios za uratowanie życia i udzielenie zdrowia” oraz „miasto podczas morowego powietrza w roku poprzednim cudownie ocalonem zostało. Dlatego na kolanach przychodzi z wdzięczną miłością”. W roku 1683 do Piekar dotarła wiadomość, że wielki wezyr Kara Mustafa wyruszył z 200-tysięczną armią na podbój krajów chrześcijańskich. Papież Innocenty XI wzywa króla Jana III Sobieskiego, by ratował chrześcijańską Europę. W dniu 20 sierpnia 1683 roku król Jan III Sobieski, zmierzając pod Wiedeń, zapragnął pomodlić się w piekarskim kościele. Jak podają kroniki, król przeszedł między tłumem, rozmawiając z ludźmi, doszedł do kościoła, aby wysłuchać mszy, a przed obrazem Matki Bożej Piekarskiej prosił o zwycięstwo nad Turkami. Żołnierze polscy odśpiewali „Bogurodzicę”. Po mszy król wręczył piekarskiemu proboszczowi dwa złote kielichy i patenę. Król modlił się w towarzystwie królowej Marysieńki, królewiczów Konstantego i Aleksandra, magnatów, hetmanów i wojewodów. W 1702 roku ze względu na bezpieczeństwo (walki religijne) wywieziono obraz Matki Bożej do Opolą. Znajduje się on tam do dziś w kościele św. Krzyża. W Opolu ikona przez długi czas nie była otaczana szczególną czcią i nie przyciągała pielgrzymek, natomiast do Piekar, mimo że w kościele znajdowała się tylko kopia obrazu, nadal przybywały liczne pielgrzymki. Maryja udzielała łask proszącym, co trzykrotny superior jezuitów w Piekarach – ks. Jerzy Bellman tłumaczył następującymi słowami: „Nie pędzel tu mocen ni praca człowieka, ni drzewo, ni płótno, jeno Duch Boży, który sobie to miejsce i ten lud upodobał”. Umacniający się kult Matki Bożej pociągnął za sobą takie ożywienie ruchu pątniczego w XIX wieku, że drewniany kościółek okazał się zbyt ciasny. W 1826 roku (11 listopada) proboszczem został tu ks. Jan Nepomucen Alojzy Ficek, który postanowił wybudować nową,

większą, murowaną świątynię. Konsekracji nowego piekarskiego kościoła dokonał biskup wrocławski kardynał Melchior Diepenbrock w dniu 22 sierpnia 1849 roku. Kiedy wznoszono kościół, w latach 1844–1849 na zewnątrz przy czterech narożnikach świątyni zbudowano cztery kaplice do odprawiania dodatkowych nabożeństw. Są to kaplice pod wezwaniem: św. Teresy, św. Sebastiana, św. Franciszka i Matki Bożej Lekarki Chorych. W oknach witrażowych kaplic przedstawionych zostało siedem boleści Matki Chrystusa. Dopóki istniał drewniany kościół, po stronie południowej znajdował się cmentarz grzebalny (Boża Rola). Po założeniu nowego cmentarza obok kalwarii, zaprzestano grzebania umarłych przy kościele. Pozostałe szczątki zagrzebano pod kaplicami, a dawne tablice nagrobne wmurowano w ściany kaplic obok kościoła. Na terenie pocmentarnym urządzono Rajski Plac z krzyżem misyjnym wzniesionym pośrodku. Obecnie na Rajskim Placu odbywają się specjalne nabożeństwa. Wzdłuż muru kościelnego, od strony zachodniej na kamiennych cokołach umieszczono wykute w kamieniu figury 12 apostołów. W dniu 1 grudnia 1962 roku papież Jan XXIII nadał kościołowi piekarskiemu tytuł bazyliki mniejszej.

4. Pielgrzymki stanowe

W XX wieku w okresie międzywojennym obok tradycyjnych pielgrzymek organizowano również pielgrzymowanie stanowe. Do najsłynniejszych pielgrzymek tego rodzaju zalicza się pielgrzymkę panien na święto Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w dniu 15 sierpnia. Po II wojnie światowej ruch pielgrzymkowy odżył na nowo, a na pierwsze miejsce wysunęła się pielgrzymka mężczyzn i młodzieńców w ostatnią niedzielę maja (organizowana od 1947 roku). W 1967 roku po raz pierwszy przybył na majowe spotkanie mężczyzn z Maryją Piekarską ówczesny metropolita krakowski – kardynał Karol Wojtyła. Od tej pory brał on w nich stały udział, wygłaszając homilie na temat ludzkiej pracy, jej godności i praw robotniczych. Już jako papież Jan Paweł II podczas wizyty na Jasnej Górze w 1979 roku ofiarował piekarskiemu sanktuarium stułę papieską, w której uprzednio wygłosił kazanie⁷.

5. Sanktuarium współcześnie

W Piekarach znajduje się XVII-wieczna replika obrazu stworzona na czas nieobecności oryginału. Różni się ona stylem od pierwowzoru, można zauważyć w niej wyraźne cechy rodzimego malarstwa, przy zachowaniu dawnego układu postaci, ich głów i rąk. W dniu 15 sierpnia 1925 roku nastąpiła uroczysta koronacja

⁷ Źródło: piekary.bazylika.katowice.opoka.org.pl.

obrazu Madonny Piekarskiej koronami darowanymi i poświęconymi przez samego Piusa XI. Koronacji dokonał osobiście nuncjusz papieski w Warszawie Wawrzyniec Lauri. Rekoronację przeprowadzono w 1965 roku na obrazie, który aktualnie znajduje się w ołtarzu głównym bazyliki w Piekarach. Kopia ta nawiązuje bardziej do oryginału w stylu bizantyjskim, postaciom nadano jednak łagodniejsze rysy. W kaplicy na ozdobnej kracie umieszczone są kule, natomiast na ścianach bocznych liczne tablice wotywny, będące dziękczynieniem za uzdrowienia, wysłuchane prośby oraz otrzymane łaski. Przy bazylice znajduje się centrum pielgrzymkowe, które udziela informacji o Sanktuarium, przyjmuje zgłoszenia pielgrzymek i proponuje przewodnika dla grup wycieczkowych. Udzielane są tu także porady duszpasterskie, można odpocząć w kawiarence. Do dyspozycji jest również dom pielgrzyma (odrestaurowana zabytkowa kamienica), przystosowany do obsługi indywidualnych pielgrzymów oraz grup zorganizowanych. Oprócz działalności duszpasterskiej i pielgrzymkowej sanktuarium NMP prowadzi od lat ożywioną działalność wydawniczą. Należy podkreślić, że Piekary już w XIX wieku były ośrodkiem wydawniczym, co było zasługą ks. Jana Alojzego Fietzka. W 1847 roku wspólnie z Teodorem Heneczkiem założył on drukarnię w domu Kaduka (dziś ul. Bytomska 145). Obok książek drukarnia wydawała również czasopisma. Pierwsze z nich to „Dziennik Górnos Śląski”, kolejne to „Poradnik dla ludu górnośląskiego”, „Gwiazda Piekarska”, „Tygodnik Katolicki”, „Pismo Towarzystwa Mariańskiego”, „Piekarskie Wiadomości Parafialne”. Dużą popularnością wśród mieszkańców Piekar oraz pielgrzymów cieszy się miesięcznik parafialno-sanktuaryjny „Z Piekarskich Wież”, którego pierwszy numer ukazał się w dniu 25 grudnia 1994 roku, po wielu latach przerwy. Dziewięć lat później – 18 maja 2003 roku – w roku jubileuszu 700-lecia kościoła piekarskiego ukazał się setny numer miesięcznika „Z Piekarskich Wież”. W tymże roku odbyły się również liczne odpusty, festyny, imprezy folklorystyczne, spotkania i plenery, które ściągnęły liczne grupy turystów.

6. Piekary Śląskie Kalwaria

Integralnym elementem sanktuarium w Piekarach jest kalwaria wzniesiona w drugiej połowie XIX wieku na wzgórzu Cerekwica. Na wzgórzu znajduje się 14 kaplic drogi krzyżowej oraz 15 kaplic różańcowych. Zaprojektowane przez Edwarda Schneidera kaplice zbudowane zostały w różnych stylach architektonicznych i w urozmaiconym układzie urbanistycznym. Rozmieszczono je tak, by pielgrzymom ułatwić swobodne przemieszczanie się. We wszystkich kaplicach nad drzwiami w drewnianych krzyżach umieszczono pod szybkami kamyki z jerozolimskiej drogi krzyżowej. We wschodniej części kalwarii znajduje się ogród oliwny z Doliną Jozefata. W 1890 roku posadzono tam 42 gatunki egzotycznych drzew i krzewów. Jest też Góra Oliwna z drewnianą rzeźbą Chrystusa modlącego się przed

męką i nieco oddalone kamienne figury śpiących apostołów Piotra, Jakuba i Jana oraz most na rzece Cedron. Historyczne sceny z ostatnich dni Chrystusa przedstawiają ponadto dodatkowe kaplice: wieczernik, dwór Annasza, dom Piłata, pałac Kajfasza, pałac Heroda. Kaplice różańcowe znajdują się na obrzeżu wzgórza, wzdłuż kalwaryjskiego muru. Każde kolejne pięć kaplic symbolizujących tajemnice radosne, bolesne i chwalebne zbudowano w innym stylu i dlatego już z zewnątrz łatwo je rozróżnić. Dodatkowo wzniesiono kaplicę św. Heleny, która odnalazła drzewo krzyża świętego oraz grób Matki Bożej. Na szczycie wzgórza stoi zbudowany w stylu neogotyckim kościół pod wezwaniem Zmartwychwstania Pańskiego. W 2005 roku na wzgórzu stanął pierwszy w archidiecezji katowickiej pomnik papieża Jana Pawła II. dłuta prof. Zygmunta Brachmańskiego.

7. Statystyka ruchu pielgrzymkowego w Piekarach Śląskich w latach 2000–2009

7.1. Kierunki pielgrzymek z zagranicy

Przegląd statystyk pielgrzymek z lat 1999–2009 (tabela 1 i 2) ujawnia, że zorganizowane grupy pielgrzymie z zagranicy pochodzą głównie z krajów europejskich. Przeważnie przybywają one pod kierunkiem swoich duszpasterzy. W wymienionym okresie co roku do Piekar przybywały pielgrzymki z Czech i Niemiec. Mniej regularnie z Austrii, Ukrainy, Danii, Francji, Wielkiej Brytanii i Włoch. Grupy z pozostałych krajów to pojedyncze przypadki.

Pojawiają się również pielgrzymki z krajów pozaeuropejskich, takich jak Stany Zjednoczone, Kanada, Chile, Chiny czy z kontynentu afrykańskiego (bez różnicowania na kraje). Poza grupami z USA są to przypadki incydentalne. Na uwagę zasługuje jednak już dwukrotne pojawienie się w piekarskim sanktuarium pielgrzymów z Chin.

Związki piekarskiego sanktuarium z Czechami zdają się być silne i umotywowane historycznie. W początkach kultu Śląsk był razem z Czechami częścią składową ówczesnego cesarstwa Habsburgów. Cudowny obraz w latach 1680 i 1681 przewieziony został nawet do Pragi i Hradec Kralowe, by pomóc w walce z dziesiątkującą mieszkańców tych miast epidemią. Nie należy przy tym zapominać, że część Górnego Śląska leży obecnie w granicach Czech. Poza tym rodzima ludność śląska w Czechach traktowana jest jako mniejszość etniczna (jak Tatarzy czy Łemkowie w Polsce).

Niemiecki kierunek pielgrzymek, biorąc pod uwagę historię Śląska, jest naturalny. Wyjeżdżający do Niemiec Ślązacy (bez względu na orientację narodową) zabierali tam swoją religijność.

Tabela 1

Kierunki i liczba pielgrzymek z zagranicy w latach 2000–2009

Kraj	Lata									
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Kraje środkowoeuropejskie										
Austria	2	-	1	-	2	-	-	bd	-	-
Czechy	6	2	3	5	4	4	bd	bd	bd	bd
Słowacja	-	-	-	-	2	-	bd	bd	-	-
Węgry	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Kraje b. ZSRR										
Białoruś	-	-	-	1	-	-	bd	-	-	-
Moldowa	-	-	-	-	-	-	-	bd	-	-
Litwa	-	-	-	-	-	-	-	bd	-	-
Rosja	-	-	-	-	-	-	-	bd	-	-
Ukraina	-	2	-	-	-	1	-	bd	bd	-
Kraje południowoeuropejskie										
Bułgaria	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cypr	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Malta	-	-	-	-	-	-	bd	-	-	-
Kraje zachodnioeuropejskie										
Belgia	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Dania	2	1	-	-	-	-	bd	-	-	-
Francja	1	-	2	-	-	1	-	bd	-	-
Hiszpania	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-
Holandia	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Niemcy	4	4	22	17	6	3	bd	bd	bd	bd
Portugalia	-	-	-	-	-	-	-	bd	-	-
Szwecja	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Watykan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Wielka Brytania	1	-	-	1	-	1	-	bd	-	-
Włochy	-	2	2	-	-	-	bd	bd	-	-
Kraje pozaeuropejskie										
Chile	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Chiny	-	-	-	-	-	-	-	-	bd	bd
Kanada	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Stany Zjednoczone	-	1	-	-	-	-	-	bd	bd	bd
Afryka	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie miesięcznika „Z Piekarskich Wież” z lat 2000–2009.

Tabela 2

Liczba pielgrzymek i pielgrzymów z zagranicy ogółem w latach 2000–2009

Rok	Liczba pielgrzymek	Liczba pielgrzymów
2000	17	bd
2001	13	bd
2002	34	bd
2003	35	418
2004	16	646
2005	12	455
2006	20	897
2007	21	602
2008	7	107
2009	15	531

Źródło: opracowanie własne na podstawie miesięcznika „Z Piekarskich Wież” z lat 2000–2009.

7.2. Pielgrzymki krajowe

W okresie międzywojennym rozpoczęto organizowanie pielgrzymek stanowych (tabela 4): mężczyzn i młodzieńców (ostatnie niedziela maja) oraz kobiet i panien (niedziela po 15 sierpnia). Ich nazwa bierze się stąd, iż tradycyjnie Kościół Katolicki postrzega wiernych jako kategorie społeczne – „stany”, a więc np. kobiety, mężczyzn, małżonków, młodzież obu płci, dzieci itp. W każdej z pielgrzymek stanowych uczestniczą przede wszystkim pątnicy z Górnego Śląska i z założenia pielgrzymki te mają dopomóc w sprostaniu odgrywanym przez obie płcie rolem społecznym. Majowe spotkanie mężczyzn stało się sztandarowym wydarzeniem piekarskiego sanktuarium i ma to swoje odzwierciedlenie w statystykach. Same pielgrzymki mężczyzn i młodzieńców stanowią fenomen na skalę światową, gromadząc co roku w ostatnią niedzielę maja ok. 100 tys. pielgrzymów z Górnego Śląska, Polski i zagranicy.

Drugim rodzajem pielgrzymek są te organizowane w poszczególnych diecezjach (tabela 3).

Pozycję sanktuarium o znaczeniu krajowym Piekary uzyskały w latach 70. Matka Boska Piekarska czczona jest jako patronka pracy i sprawiedliwości społecznej, co sprawia, że do sanktuarium przybywają pielgrzymki robotnicze z całej Polski. Szczególne miejsce zajmuje pielgrzymka mężczyzn w ostatnią niedzielę maja, w której bierze udział do 250 tys. osób, głównie z Górnego Śląska. Przeważają w niej robotnicy – w większość górnicy, hutnicy, metalowcy i inni. Patronat sanktuarium i jego rozwój wiąże się z oporem i protestem robotników w latach 70. i 80. W pielgrzymowaniu do Piekar potwierdzali oni swoją solidarność i wiarę. Nieodzowność istnienia komponenty maryjnej we wszelkich ruchach patriotycz-

nych i społecznych w Polsce – na co zwrócił uwagę Stefan Czarnowski – uzyskała tu swoje potwierdzenie.

Tabela 3
Liczba pielgrzymek i pielgrzymów diecezjalnych ogółem w latach 2000–2009

Rok	Liczba pielgrzymek	Liczba pielgrzymów
2000	385	23895
2001	333	29935
2002	462	30361
2003	403	24350
2004	399	26771
2005	343	22630
2006	339	23138
2007	335	24980
2008	372	28172
2009	398	25569

Źródło: opracowanie własne na podstawie miesięcznika „Z Piekarskich Wież” z lat 2000–2009.

Tabela 4
Pielgrzymki stanowe w latach 2000–2009

Rok	Pielgrzymka majowa (mężczyzn)	Pielgrzymka sierpniowa (kobiet)
2000	150000	95000
2001	120000	80000
2002	100000	60000
2003	120000	60000
2004	100000	80000
2005	100000	80000
2006	100000	80000
2007	100000	90000
2008	100000	90000
2009	100000	90000

Źródło: opracowanie własne na podstawie miesięcznika „Z Piekarskich Wież” z lat 2000–2009.

W religijności mieszkańców Górnego Śląska istotne są sanktuaria na Górze Świętej Anny i w Piekarach Śląskich. Ze względu na geograficzną bliskość to drugie miejsce było i jest szczególnie popularne wśród mieszkańców wschodniej przemysłowej części Górnego Śląska. Siedemnastowieczne początki popularności maryjnego kultu w Piekarach, jak we wszystkich sanktuariach świata, związane

były z prośbami o odwrócenie klęsk, jakie spadały bądź mogły spaść na górnośląski lud – chorób, pożarów, powodzi czy najazdów obcych armii. Wiek XIX – „złoty wiek Śląska” związany z rozwojem przemysłu przyniósł również negatywne, *stricte* społeczne (w dzisiejszym znaczeniu tego słowa) zjawiska, m.in. alkoholizm. Wzrost ruchu pątniczego związany z ruchem trzeźwościowym przyczynił się do powstania piekarskiego sanktuarium i zaważył na jego charakterze. Tak bardzo uwypuklony wówczas społeczny aspekt pielgrzymek ludu górnośląskiego przed oblicze Piekarskiej Panienki – Matki Sprawiedliwości i Miłości Społecznej – stał się swego rodzaju symbolem wyróżniającym Piekary spośród innych sanktuariów.

Po podziale Górnego Śląska w 1922 roku Piekary znalazły się po polskiej stronie granicy i stały się głównym miejscem kultu powstałej w 1925 roku diecezji katowickiej, jakby dla przeciwwagi dla pozostającej po stronie niemieckiej Góry Świętej Anny. Ze względu na uregulowania polsko-niemieckie dotyczące Górnego Śląska, granice nie stanowiły większej przeszkody w ruchu pielgrzymkowym. Okres II wojny światowej zakłócił religijną obrzędowość na Górnym Śląsku. Po jej zakończeniu władze komunistyczne podejmowały nieudane próby ograniczenia życia religijnego Ślązaków. Sanktuaria i pielgrzymki stały się jedną z głównych ości wiary i Kościoła w okresie komunizmu. Przy tym Piekary Śląskie zyskały pozycję sanktuarium o znaczeniu krajowym. Począwszy od 1992 roku w przeddzień stanowej pielgrzymki mężczyzn organizowane są tu sympozja naukowe poświęcone kulturowym i społecznym problemom Górnego Śląska w aspekcie nauki społecznej Kościoła Katolickiego⁸.

8. Rola i miejsce piekarskiego sanktuarium w regionalnych i lokalnym strategiach rozwojowych

Jednym z celów postawionych w *Strategii Rozwoju Turystyki w Województwie Śląskim na lata 2004–2013* jest poszerzenie oferty turystyki pielgrzymkowej. Dokument ten uznaje Piekary Śląskie za drugie po Częstochowie główne miejsce pielgrzymkowe w regionie, predestynowane do takich działań⁹.

⁸ Tematami dotychczasowych sesji były m.in.: *Troska o rodzinę* (1994); *Pojednanie i sprawiedliwość społeczna* (1996); *Trwale wartości w zmieniającym się społeczeństwie* (1997); *Religijne inspiracje kultury Górnego Śląska* (1998); *Władza jako służba* (1999); *Kultura i religia* (2000); *Na przełomie wieków. Nadzieje – niepokoje – świadkowie wiary* (2002); *Modlitwa – praca – służba. Dziedzictwo nauczania Jana Pawła II* (2003); *Wartości duchowe w zjednoczonej Europie* (2004); *„Caritas” w globalnej wiosce* (2006); *„Jak żyć odpowiedzialnie w nieodpowiedzialnym świecie? Odpowiedzialność jako cnota chrześcijańska i wartość społeczna”* (2007); *„Bądźmy świadkami Chrystusa w rodzinie!”* (2008); *„Nieść nadzieję na współczesne areopagi otaczając troską życie. W Roku św. Pawła – Apostoła Narodów”* (2009).

⁹ *Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Śląskim na lata 2004–2013*, Katowice 2004.

Natomiast w *Strategii rozwoju miasta Piekary Śląskie do roku 2015* podkreślono, że miasto jest tradycyjnym ośrodkiem przemysłowym przeżywającym regres ekonomiczny ze względu na upadek dużych przedsiębiorstw i utratę dużej liczby miejsc pracy. Wskazano jednocześnie na wyjątkową rangę sanktuarium piekarskiego na mapie sanktuariów archidiecezji Górnośląskiej. Piekary to stolica duchowa Górnego Śląska – ośrodek kultu maryjnego i pielgrzymek stanowych, mający także walory kulturalne i turystyczne, co może skutkować rozwojem miasta. Współpraca wyższych władz kościelnych i władz miasta dla rozwoju kompleksu sakralnego, jak również jego bezpośredniego otoczenia może stać się ważnym czynnikiem rozwoju lokalnego. W dokumencie wskazano na potrzebę kreowania produktu turystycznego wykorzystującego tradycję i religijną pozycję miasta¹⁰.

PLACE OF WORSHIP AS A FACTOR IN TOURIST ATTRACTIVENESS OF THE REGION AS AN EXAMPLE SANCTUARY PIEKARY ŚLĄSKIE

Summary

Among the various factors tourist destination region occupied a special place of religious themes that accompany us from the beginnings of civilization as the primary determinants of the contemporary human pilgrimage. It is the pilgrimage tourism is the oldest form of migration undertaken in the non-economic. In all religions of the world journey to the holy places were held almost since the beginnings of civilization and progress further. The study is an attempt to show the place and role of religious worship as a factor in attractiveness of the region on the example of the shrine of the Virgin in Piekary Śląskie. Against the background of a rich history and modern times, presents the shrine of the miraculous image of the Piekary Mother of God, which is for the inhabitants of Upper Silesia and the MB for Czestochowa all the Poles is not surprising that the activity of pilgrimage for the inhabitants of Silesia Piekary on a number of years very large. In conclusion, the authors develop a statistical analysis placed the pilgrims' movement to Piekary which is support the thesis that places of worship are an important factor in attractiveness of the region.

Translated by Jacek M. Ruszkowski

¹⁰ A. Klasik, K. Wrana, *Strategia rozwoju miasta Piekary Śląskie do roku 2015*, Piekary Śląskie 2004.